KITAPQUMARLÍQ MÁDENIYATÍNÍŃ JASLAR TÁRBIYASÍNDAǴÍ ORNÍ HÁM MASHQALALARÍ

Xudaybergenova Marjan Baltabaevna – *docent*
Marjan_Xudaybergenova@mail. Ru
ÓzMKÓMI Nókis filialı

РОЛЬ И ПРОБЛЕМЫ КУЛЬТУРЫ ЧТЕНИЯ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

Худайбергенова Маржан Балтабаевна – *доцент*
Нукусский филиал Государственного института искусств и культуры Узбекистана

THE ROLE AND CHALLENGES OF READING CULTURE IN YOUTH EDUCATION

Khudaybergenova Marjan Baltabaevna – *Associate Professor*
Nukus branch of the Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Tayanch so‘zlar: kitapqumarlıq, kitapqumarlıq mádeniyatı, mánawiyat, sociallıq filosofiya, mádeniyat tanıw, jaslar tárbiyası, sanlı texnologiyalar, shańaraqlıq kitapqumarlıq, jámiyettiń rawajlanıwı.

Rezyume. Maqalada kitapqumarlıq túsiniginiń ilimiy hám sociallıq-filosofiyalıq mazmunı jáne onıń jámiyet hám shaxstıń ruwxıy jetilisiwindegi ornı tallanǵan. Kitapqumarlıq mádeniyatınıń tariyxıy tamırları, zamanagóy sanlı ortalıqtaǵı áhmiyeti hám jaslar sanasın qáliplestiriwdegi roli sáwlelendirilgen. Sonday-aq, milliy hám sırt el tájiriybeleri tiykarında kitapqumarlıqtı rawajlandırıwǵa baylanıslı usınıslar berilgen.

Ключевые слова: чтение, культура чтения, духовность, социальная философия, культурология, воспитание молодежи, цифровые технологии, семейное чтение, развитие общества

Резюме. В статье анализируется научное и социально-философское значение понятия чтения, а также его роль в духовном развитии общества и личности. Освещены исторические корни культуры чтения, ее значение в современной цифровой среде и роль в формировании сознания молодежи. Также были даны рекомендации по развитию чтения на основе национального и зарубежного опыта.

Key words: reading, reading culture, spirituality, social philosophy, cultural studies, youth education, digital technologies, family reading, societal development.

Summary. The article analyzes the scientific and socio-philosophical meaning of the concept of reading and its role in the spiritual development of society and individuals. The historical roots of reading culture, its significance in the modern digital environment, and its role in shaping the thinking of young people are highlighted. Recommendations for the development of reading are also given based on national and foreign experience.

Zamanagóy dúnyada kitapqumarlıq mádeniyatı mashqalası áhmietli, tartıslı bolıp, bul máselege ayrıqsha, qalıs qatnas jasawdı talap etedi. Kitapqumarlıq mádeniyatı túsinigin tiykarlaw hám mazmunlı tolıqtırıw, onıń jaslardıń sanası hám ruwxıy-ádep-ikramlılıq qádiriyatlarına tásirin úyreniw, bul baǵdarda ilimpazlar tárepinen alıp barılǵan izertlewler nátiyjelerin birlestiriw hám pán kózqarasınan úyreniw ushın zárúrlik bar. Hár bir jámiyettiń ózine tán mádeniy obyektleri, ózine tán mádeniy shaxsları bar. Usı hár qıylı polyuslardıń baylanıwınan mádeniyatlardıń ózine tán tariyxıy túrleri payda boldı. Mádeniyat tanıwshı ilimpazlardıń pikirinshe, "Hárbir mádeniyat insannıń dúnyaǵa hám ózine bolǵan belgili bir qatnası menen jaratılǵan siyrek ushırasatuǵın álem. Hár qıylı mádeniyatlardı úyreniw arqalı biz tek kitaplardı, ibadatxanalardı yamasa arxeologiyalıq tabılmalardı úyrenip qoymastan, al adamlar bizden basqasha jasaǵan hám sezgen basqa adamzat álemlerin ashamız. Hár bir mádeniyat insannıń dóretiwshilik ózin-ózi ańlaw usılı esaplanadı. Sol sebepli, basqa mádeniyatlardı túsiniw bizdi tek ǵana jańa bilimler menen emes, al jańa dóretiwshilik tájiriybe menen de bayıtadı. "Kitap, kitap oqıw mádeniyatı (tekstli magliwmatlardı oqiw mádeniyatı) pútkil mádeniyattı qáliplestiriwdiń baslanǵish hám tiykarǵı faktorı bolıp esaplanadı. Qánige YU.Melentevanıń pikirinshe kitapqumarlıq mádeniyatınıń quramlıq bólimlerinen biri bul kitap mádeniyatı bolıp esaplanadı. Kitap mádeniyatı, oqıw mádeniyatı, kitaplardıń payda bolıwı hám rawajlanıwı tariyxı, jazıw oqıw mádeniyatı qubılısınıń ajıralmas bólegi bolıp tabıladı hám kitap pútkil adamzat mádeniyatınıń eń tolıq hám ráńbáreń kórinisi bolıp tabıladı. Insanlar tárepinen mánawiyat hám aǵartıwshılıqtı qáliplestiriwde kitapqumarlıqtıń áhmiyeti úlken. Áyyemnen ele kitap oylap tabılmaǵan dáwirlerdey-aq, ata-babalarımız perzentlerin ziyrek, tapqır, házir juwapker etip tárbiyalaw maqsetinde ózekli bolsa da, ertek, jumbaq, naqıl-maqal hám qosıq aytıp kelgen.

Eramızǵa shekemgi 4-3-mıń jıllıqlarda papirus ósimliginen tayarlangan oramlı kitaplar mádeniyat hám agartıwshılıqtı úgit-násiyatlawdı tezlestirdi. Keyin Misr, Rim, Greciya, Qıtay hám Orta Aziyada adamlar tas, palma, bambuk teregi japıraqları, gúlal, teri, agash hám basqa materiallarga jazıp, pikir bildirgen. Dúnya xalqı, sonıń ishinde, ózbek xalqı da usı kúnge shekem dúnyanı kitap arqalı ańlap kelgen. "Baburnama"da Omarshayx Mırzanıń "Shahnama"sın yamasa "Ótken kúnler"de Atabektiń "Baburnama"sın oqıǵanı hám usı sıyaqlı jazıwlar kitapqumarlıq ruwxıy qádiriyatlarımızdıń quramlıq bólegi bolıp kelgeninen dárek beredi. Xalıq awızeki dóretiwshiligi dástanları "Kuntugmish," "Shirin hám Sheker," "Malikai Ayyar," "Alpamıs," "Góruǵlı" dástanları shańaraqlarda gezekpe-gezek oqılǵan. Uzın qıs aylarında adamlar jıynalǵan orınlarda xalıq awızeki dóretiwshiligi úlgilerin gúrriń jazıwshılar zawıq penen aytıp bergen. "Ibrohim Adham qıssası," "Shah Mashrab qıssası" sıyaqlı kitaplar ústinde tartıslar, pikir talaslar bolgan. Nege házir olay emes, degen haqılı soraw tuwıladı, álbette. Mámleketimiz basshısı óziniń barlıq bayanatlarında jaslardı internettegi zıyanlı háreketlerden saqlaw, olardı málimleme texnologiyalarınan únemli paydalanıwǵa úyretiw máselelerine ayrıqsha áhmiyet qaratqan halda, bul baǵdarda turaqlı shańaraqlıq kitapxanalar shólkemlestiriw, hár bir shańaraqta kitapqumarlıq mádeniyatın rawajlandırıwǵa itibar qaratıw zárúrligin atap ótedi. "Adamlardıń sana-sezimi dep atap ótedi mámleketimiz basshısı, dúnyaqarasın ózgertiwi, ruwxıy dárejesin joqarılatıw haqqında kóp aytamız. Biraq bul baǵdarda eń ápiwayı hám sonıń menen birge tásirsheń qural kitap emes pe? Men usıǵan isenemen - kitapsız rawajlanıwǵa, joqarı mánawiyatqa erisip bolmaydı. Kitap oqımaǵan adamnıń da, millettiń de keleshegi joq." Joqarıdaǵı anıq pikirden de sonı ańlaw múmkin, mádeniyat rawajlanıwında kitap hám kitapqumarlıq mádeniyatı insannıń sociallasıwına jol kórsetedi, onıń erkinligin támiyinleydi, oy-pikirin jetilistiredi. F.Bekon aytqanınday, "Qarsı keliw hám biykarlaw ushın emes, kózsiz iseniw ushın emes, sáwbetke sóz tabıw ushın emes, oylaw hám pikirlew ushın oqı." Kitapqumarlıq mádeniyatınıń qáliplesiwi hám rawajlanıwı menen insannıń ulıwma mádeniyatı, ádebiyatı, adamlardıń mánawiyatı, olardıń bir-birine, qorshaǵan ortalıqqa múnásibetleri sıpatında qádiriyatlar ózgeredi hám jámiettiń ózi rawajlanadı. Elektron texnologiya hám elektronlasıp atırǵan qádiriyatlar, interaktiv tarmaq mákanınıń jedel rawajlanıwı elektron basılımlar sanın kóbeytti, sanlı kitapxanalar, virtual kitap klubları, onlayn jámáátler hám kóplegen veb-saytlardıń payda bolıwına sebep boldı. Nátiyjede oqıwshınıń dástúriy kitaplarǵa múnásibeti ózgerdi. Bul insaniyat oqıwdı toqtattı degeni emes, álbette. Internet kitapqumarlıqtı rawajlandırıw ushın sheksiz keń imkaniyatlardı usınıs ete aladı. Máselen, pedagogikalıq kózqarastan bul máselege jaqınlasatuǵın bolsaq: muǵallim málimleme texnologiyaların jaqsı ielegen bolsa, anıq waqıttı belgilegen halda onlayn kitapqumarlar konferenciyaların shólkemlestiriwi, bul konferenciyaǵa shıǵarma avtorın da mirát etiwi múmkin boladı. Bul boyınsha mámleketimiz basshısı mınaday pikir bildiredi: "Házirgi waqıtta málimleme kommunikaciya tarawındaǵı sońǵı jetiskenliklerdi ózlestiriw menen birge, jaslardıń kitap oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıwǵa, olardıń kitap penen dos bolıwına, xalıqtıń kitapqumarlıq dárejesin jáne de arttırıwǵa ayrıqsha itibar qaratıw zárúr boladı. Bunıń ushın, bárinen burın, milliy ádebiyatımız hám jáhán ádebiyatınıń eń saylandı úlgilerin sociallıq tarmaqlarǵa jaylastırıw hám olardı keńnen úgit-násiyatlawǵa ayrıqsha itibar beriwimiz úlken áhmiyetke iye." Kitapqumarlıq mádeniyatı hám onıń qáliplesiw procesi jáne filosofiyalıq táreplerin ashıp beriwde shańaraqlıq kitapqumarlıq máselesine itibar qaratıw áhmietli. Biz bilemiz, shańaraq jámiyettiń kishi bir bólegi bolıp, jámiyet ishinde jámiyettiń óz basqarıwı, turmıslıq dástúrleri, ádep-ikramlılıq normaları bar. Ráwiyatlarǵa qaraǵanda Aleksandr Makedonskiy Orta Aziyanı basıp alǵanda birinshi bolıp jergilikli xalıqtıń qolınan "Avestonı" tartıp alıwǵa hám onı ulıwma joq etip taslawǵa buyrıq bergen eken. Sebebi jaqsılıq hám jawızlıqtıń mazmun-mánisin túsindiriwshi hám ámeliy turmısqa engiziwshi kitap - enciklopediyanı hár bir adamnıń sanalı pikirlew tárizi ideologiyasına aylandırǵan xalıq ústinen uzaq waqıt húkimdarlıq etiw múmkin emesligin Aleksandr Makedonskiy jaqsı bilgen.

Búgin Watanımız jedel rawajlanıp atırǵan, Jańa Ózbekstandı qurıw hám Úshinshi Renessans tiykarın jaratıp atırǵan áwladlarımızdıń kitap oqıw hám kitapqumarlıq mádeniyatın qáliplestiriwge bolǵan itibar mámleketlik siyasat dárejesine kóterilgenin qanaatlanıwshılıq penen aytıw múmkin. Biraq bul baǵdarda ámelge asırıw zárúr bolǵan jumıslardı sistemalı alıp barıp, jáhán tájiriybesinen de ónimli paydalanıw zárúr. Mısalı: házirgi kúnde xalıqtıń jan basına islep shıǵarıw boyınsha dúnyada birinshi orında turǵan Shveycariya kitapxana málimleme tarmaqları sanı boyınsha da birinshi orındı iyelemekte. Yamasa bes million xalıq jasaytuǵın Finlyandiyada 1500

ǵalaba kitapxana, sonsha kitap tarqatıw punkti, 250 kóshpeli kitapxana (bibliobus) islep turıptı. Mámleketlik mádeniyat qorı tárepinen shólkemlestirilgen 1,2 million evro muǵdarındaǵı bahasına ie bolǵan akciyaǵa bola 2019-2021-jıllarda tuwılatuǵın barlıq náresteler sawǵa sıpatında kitap aldı. Kitaplardı basıp shıǵarıw hám olardıń sawdasın izbe-iz jolǵa qoyıwda Norvegiya tájiriybesi de basqa mámleketler ushın úlgi bola aladı. Bul mámlekette bul taraw sociallıq-mádeniy rawajlanıwdıń ayrıqsha baǵdarı sıpatında tán alınǵan. Avtorlar, baspalar hám mámleket arasında óz ara bekkem baylanıs bar bolıp, oǵan bola jańa kitap basıp shıǵarılsa, onıń mıń nusqası (eger balalar ádebiyatı bolsa 1500 nusqa) mámleket tárepinen satıp alınadı. Satıp alınǵan kitaplar mámlekettegi barlıq kitapxanalarǵa teń bólistirilip tarqatıladı. Dúnya kóleminde bunday mısallardı kóplep keltiriw múmkin. Kitapqumarlıq mádeniyatı túsinigine tábiyattı, sociallıq hádiyselerdi, jámiyetti, pikirlewdi hám insannıń usı jámiyettegi ornın úyrenetuǵın ilim sociallıq filosofiya hám mádeniyat tanıw kózqarasınan úyrenip, pikirler kirgiziw zárúrSebebi kitapqumarlıq mádeniyatınıń qáliplesiwi menen insannıń ulıwma mádeniyatı, ádep-ikramlılıǵı, insanlardıń mánawiyatı, olardıń bir-birine, qorshaǵan ortalıqqa múnásibetleri sıpatında qádiriyatlar ózgeredi hám jámiet rawajlanadı. Buni XIX ásirdiń yekinshi yarımında mámleketimizge kelgen venger (májuri) sayaxachısı Herman Vamberi "Buxara yaki Mawarawnnaxr tariyxı" shıǵarmasında atap ótken: "Buxarada adamlar uzaq qıs kesheleri bir jerge jıynalıp, Nawayı oqıwshılıq, Fizuliy oqıwshılıq yetken." Búgingi jaslarımız da áyne milliy qádiriyatlarımız ruwxında tárbiyalanbaqta. Kitapqumarlıq mádeniyatın jaslardıń sanasına sińdiriw hám kitapqa bolǵan súyispenshiligin arttırıw baǵdarındaǵı barlıq jumıslardı durıs dep bolmaydı. Bul boyınsha orınlanıwı tiyis bolǵan ayırım usınıs hám usınıslar: Birinshiden, jaslarǵa jazba sóylewdi qáliplestiriwge qaratılǵan tapsırmalar, ilimiy hám kórkem ádebiyattı oqıwǵa baǵdarlanǵan ilajlardı tikkeley bilimlendiriw procesinde qollanıw kerek;

Ekinshiden, jaslar túrli mazmundaǵı kórkem shıǵarma, gazeta, jurnallardı oqıw procesinde kóp juwmaqlardı ózleri shıǵarıp aladı. Bul bir tárepten qánigeli kadrlar tayarlawdaǵı bilimlendiriw procesi maqsetine erisiwdi ańsatlastıradı;

Úshinshiden, házirgi jaǵdayda kitapqumarlıq tiykarındaǵı tálim-tárbiya sistemasın belgili bir maqsetke baǵdarlanǵan tárizde shólkemlestiriw zárúr, sebebi jaslarımız ata-babalar danıshpanlıǵınan úlgi alıwı, oy-pikir qúdiretinen tań qalıwı, teńsiz kórkem óner úlgilerinen zawıq alıwı kerek;

Tórtinshiden, kitapqumarlıq mádeniyatın qáliplestiriwdiń tiykarǵı shárti kitapqumarlıqtı zárúrlikke aylandırıw búgingi kúnniń birinshi gezektegi wazıypası bolıwı kerek.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Агзамова Д. Илмий иш олиб бораётган ходимларга ахборот-кутубхона хизматини кўрсатиш ва уларда ахборот-медиа саводхонликни ошириш масалалари (Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Асосий кутубхонаси мисолида) // Фан, таълим, маданият ва бизнесда интернет ва ахборот-кутубхона ресурслари. Конференция материаллари. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2016. – Б. 79.
2. Ғаниева Б. Ахборот-кутубхона муассасаларида болаларга хизмат кўрсатиш. Ўқув-услубий қўлланма. – Тошкент., 2011. – Б. 73.
3. Охунжонов Э.А. Ўзбекистон ёзма ва китоб маданияти. Антик давр ва Ўрта асрлар. – Тошкент., 2015. – Б. 17.
4. Умаров А.О. Ижтимоий-маданий тараққиётни такомиллаштириш ва комил инсон шахсини шакллантиришда мутолаа роли.
5. Шермухамедова Н Илмий тадқиқот методологияси. – Тошкент, 2014 – Б.
6. Sharipova D. (2023). KITAPXANA–MÁLIMLEME XIZMETIN KÓRSETIWDIŃ AYIRIM TENDENCIYALARI HÁM WAZIYPALARI. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, *3*(10), 83–87. извлечено от https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/22334
7. Sharipova D. (2023). MÁLIMLEME – KITAPXANA MÁKEMELERINDE INNOVACIYALIQ ISKERLIKTI SHÓLKEMLESTIRIW. *Евразийский журнал академических исследований*, *3*(12), 26–.ю
8. Aytimova D. Кутубхона ахборот муассасалари фаолиятини ривожлантиришда кутубхоначи кадрларнинг роли. https://hemis.uzdsmi-nf.uz/science/publication-scientifical-edit?id=339
9. Aytimova D. A. (2023). Effective Use of Pedagogical Technologies in Teaching Library Studies. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, *2*(5),40–43. Retrieved from https://univerpubl.com/index.php/semantic/article/view/1422